

Ունդերվալդյին Մեկթմալ կամելով իւր հօր վրէժն առնուլ, զոր Աւստրիացի նահանգապետն սոսկալի տանջանքով կեանքէ զրաւած էր, միաբանեցաւ Ֆիւրստի հետ, որ Ուրի նահանգէն էր, եւ Սաօֆաշէրի հետ, որ Շվիցէն էր:

Սոքա երեքեան, 1307 ին, Գեկտեմբերի 8 ին, գիշերուան մէջ, ժողովեցան Ռիւտլի անուանեալ մարգագետնի վերայ: Իւրաքանչիւրն բերած էր իւր հետ իւր երկրացիներէն տասն հոգի եւս: Երեքն միասին երգուեցան եւ ուխտեցին առաջի Աստուծոյ՝ կամ ազատել իրենց հայրենիքն կամ մեռնել, յետոյ իրենց երեսուն ընկերքն եւս նոյն երգմամբ ուխտեցին:

Ռիւտլի մէջ Հելուետիոյ կամ Զոււեցերիոյ ազատութեան երեք հիմնադրաց միաբանութեամբ կատարուած սոյն հռչակաւոր երգումն արդիւնաւոր հետեւանքներ ունեցաւ:

Վիլհելմ Տէյն, որ սոյն միութեան մէջ գտնուած չէր, հրաշալի կերպիւ ազատուելով Աւստրիացի Գեսլէր նահանգապետի մոլեգին կատաղութենէն, սպանած էր զնոյն ինքն Գեսլէր Գիւսնախտի մօտ:

Յունուարի 1 ին ուխտադիրներն պաշտօնեցին Աւստրիացւոց գրաւած երեք ամրոցներն: Նահանգապետներն յետ քաջուեցան: Ոչ մի կաթիլ արիւն չը թափուեցաւ եւ յաղթողաց ձեռքով վառուած ուրախութեան երկու կըրակներն սկսան փայլիլ ի հեռուստ Ալպեան լեռանց վերայ:

Ալբերտ կայսրն, Հաբսբուրգի ամբողջի հանգէպ սպանուելով իւր մի աղագականէն, որոյ ժառանգութիւնն աւիրաւութեամբ յախշտակած էր, նորա օրդին Լէոպոլդ Աւստրիացին մեծ բանալաւ արշաւեց Զուլիցերիոյ վերայ եւ փորձ փորձեց կրկին ընդ իշխանու-

թեամբ գրաւել, բայց Մորգատէնի պատերազմին մէջ յաղթուեցաւ եւ այնուհետեւ բոլորովին ապահովեցաւ Հելուետիական Հասարակապետութեան անկախութիւնն:

Այսօր, երբ ճանապարհորդն կը շրջագայի Քատր - Կանտօնի (Զորս - Նահանգաց) Լճի շրջագայքն, մի մարգագետնի մէջ եւ պտղաւէտ ծառերով հովանաւորեալ մի տան մօտ կը տեսնէ երեք աղբիւրներ, որք Սուրբ Կ'անուանին. վասն զի աւանդութիւնն կը պատմէ թէ՛ սոյն աղբիւրներն այն վայրիկներն բղխեցան, երբ Զուլիցերիոյ Ազատութեան երեք Հիմնադիրներն իրենց հռչակաւոր երգումն արտասանեցին: Այս մարգագետինն կամ դաշտն է ահա, որ կը կոչուի Գրիւտլի կամ Ռիւտլի:

Ո Ի Խ Տ

Ի Ս. ԲԵԹԼԵՀԵՄ

Ե Ի Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ ՆՈՐԻՆ

ՍՅՆ վերնագրով հրատարակութիւն մի անցաւ մեր ձեռքն, 30 քառածալ երեսէ բաղկացեալ, որ առաջ Յունարէն հրատարակուած է եւ ապա 1868 ին Ռուսերէն թարգմանուած եւ տպագրուած է Լէյպցիգի մէջ: Ռուսերէն հրատարակութեան վերայ յատկապէս նշանակուած է - «Յանկացող Ռուս ուխտաւորն կարող է ստանալ Յունաց Ս. Յարութեան տեսչէն կամ Բեթլէհէմի վանքէն»:

Սոյն հրատարակութեան հեղինակըն է Բենիամին Խօաննիդիս, որ վախճանեցաւ անցեալ ամսոյն մէջ: Սա էր

Արիւնս Պատրիարքի 'ի Գերմանիա ուսած որդեգիրներէն, որ իւր հմուտութեամբ, լեզուագիտութեամբ և գործունէութեամբ առաջին անձն կը համարուէր Յունաց Միաբանութեան մէջ, և Արիւնսի գահընկէցութեան միջոցին ևս՝ ինքն էր առաջին դեր խաղացողն:

Հրատարակութեան պարունակութիւնն է պատմութիւն Բէթլէհէմ քաղաքի վերայ, Ս. Ծննդեան մեծ եկեղեցւոյ և Ս. Այրի վերայ, նոյն եկեղեցւոյ սկզբնական շինութեան և յաջորդ դարուց նորոգութեանց վերայ, և այլն և այլն, որոնք քաղուած են գլխաւորապէս յունական առասպելախառն աղբիւրներէ և մեծաւ մասամբ կը հակառակին Կոմս Վօզէի գիտնական և ընդարձակ աշխատութեանն, որ ունի այսպիսի վերնագիրը Les Églises de la Terre Sainte — Երկրի Ս. Երկրն:

Մեր նպատակն չ'է այս տեղ ձեռնամուխ լինել պատմական քննութեան վրան զի Խօսանիգիսի հրատարակութիւնն և ոչ քննութեան ենթարկուելու չ'ուի արժանաւորութիւն ունի. այլ յերկրորդ է միայն ուխտաւորաց պարզամտութիւնն պատրելու և համադրու համար թէ՛ Բէթլէհէմի եկեղեցին շինուած է Յունաց ձեռքով, կը պատկանի միմիայն Յունաց և Հայքու Լատինք միայն Յունաց շնորհիւ մուտք ունին այն տեղ: Ի հարկ է այսպէս եւս Կոմս Վօզէն ամենայն ինչ Լատինաց և մանաւանդ Խաչակրաց վերագրած է: Մեր նպատակն է միայն համառօտիւ ցոյց տալ թէ՛ յիշեալ հրատարակութեան հեղինակն, որ ուսուցչապէս աստուածաբանութեան կրմակագրէ իւր անունն, ինչ նախաձեռնած է Հայոց վերայ և ինչ պատկերով ներկայացուցած է իւր ընթերցողաց, այն է ամեն տարի յետոս

ստղէմ դիմող բաղմամբիւ Յոյն և Ռուս ուխտաւորաց, որք իրենք կարգալէն զատ իրենց երկիրներն եւս կը տանին նոյն հրատարակութիւնն իրրեւ նոյն լական յիշատակ 'ի Ս. Երկրէն:

Հեղինակն, Ս. Ծննդեան եկեղեցին Յունաց վերագրելէն զինի (բայ 'ի Մարէն որ վեհանձնաբար Լատինաց կը թողու) կ'ստէ թէ՛ Ծննդեան Այրն Յունացն է, բայց Հայք եւս կը պատարագեն, և ապա կը յաւելու թէ՛ մեծ եկեղեցւոյ հիւսիսային թեւն Յունացն է, բայց շնորհած են Հայոց, որք և այն տեղ ունին Զոհարան:

Ար տեսնենք ահա, որ աստուածաբան հեղենակն Սէղան չ'անուաներ, ինչպէս իրենցն կ'անուանէ, այլ Զոհարան, որ հեթանոսական կամ հրէական զոհագործութեան տեղի կը նշանակէ: Մի թէ հարկւրաւոր անգամ տեսած չ'է Հայոց արարողութիւններն, և մի թէ չ'է գիտէ, որ Հայք հեթանոսական կամ հրէական զոհագործութիւն չ'ունին, այլ քրիստոնէական պատարագ և հետեւապէս սեղան պատարագի և ոչ թէ Զոհարան: Գիտէ, շատ լաւ գիտէ, և քանի քանի անգամ արդեօք Արիւնսի հետ, իրրեւ նշանաւոր վարդապետ այցելութեան դալով մեր Պատրիարքարանն, խօսած չ'է Քրիստոնէութեան վերայ, եկեղեցեաց միութեան վերայ և այլն և այլն: Բայց այս ամենն լոկ ձեւեր, քնացնելու ձեւեր են. և ահա իւր հրատարակութեամբ այնպիսի ոգի կը ներշնչէ պարզամտ ուխտաւորներուն, որպէս զի Հայոց սեղաններն՝ հեթանոսական զոհարաններ համարեն, Հայերն իրրեւ կռապաշտներ նկատեն, և շատ նուէրներ տան իրենց, շատ դրամներ զոհեն ամեն կերպիւ օժանդակեն, որպէս զի եթէ հնարաւոր է օր մի յաջողին Հայերն խալառ արտաքսել Ս. Տեղիներէն և Աստուծոյ

տաճարներն աղատել հեթանոսական զոհադործութենէ՝

Լայոլայի դասակարգութենէն երբէք վար չը մնար Յոյն կղերն Աստուծոյ փառքն տարածելու և արքայութիւնն յառաջացնելու համար : Այն Միաբանութիւնն, որ անամօթաբար Հայոց սեղանն Զոհարան կ'անուանէ, այնպիսի լիտի գործքեր կը գործէ Աստուծոյ տաճարներուն մէջ, այնպիսի ցոխ արարմունքներ ունի, որ բնաւ երբէք չը կարծուիր որ հեթանոսքուրմերն ներէին իրենց այդ լիտութիւններն . . . : Մեր պարկեշտութիւնն չը ներէր մինչև անգամ անպատուակ խօսիլ նոցա լպիրշ գործոց վերայ, բայց իրենք կը գործեն առանց երբէք կարմրելու և ամաչելու :

Աշխարհս այսպէս է. մինչդեռ քրիստոնէութիւնն խաղառ խոյս տուած է Յոյն Միաբանութեան կեանքէն, ընթացքէն, սրտէն և հոգիէն, ընդհակառակն՝ կը հրատարտեն ի լուր աշխարհի, որ Հայք հեթանոսական զոհարան ունին և ոչ քրիստոնէական պատարագի սեղան : Միթէ այս չէ՞ և Լայոլայի Ընկերութեան ընթացքն — ի ներքուստ հեթանոսական գործերէն աւելի վատ գործեր գործել և արտաքուստ զայս իբրեւ անհաւատ և հեթանոս մրտաւ :

ՍԻՏՆ շատ անգամ յունական չարակամութեան արարքներն նշաւական է ի զգուշութիւն մեր միամիտ Ազգայնոց, բայց դժբաղդաբար մերթ ընդ մերթ կը անսնուի որ մերայինք արտաքին ցոյցերէն երբեմն այնքան կը յափշտակին, որ գողցես կը մոռանան ամենայն ինչ և ինքնապարծ օրթոդոքսութեան միարարաց թմբկահարութեանն արձագանգ կը տան : Մեք կը կրկնեմք ահա, որ արթուն և զգոյշ մնալու է ամեն ժամանակ եւ օրթո-

դոքսութիւնն (որ թէ հեթանոս կը հռչակէ զմեզ եւ թէ կը շոյէ՝ միութեան խնդիրն յեղեղելով) միշտ և հանապաղ համարելու է մեր Ազգայնութեան համար այն անելանելի անդունդն, ուր գլորուողն պիտի մնայ անյարիր և այլ եւս Հայութեան լոյս պիտի չը տեսնէ :

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Դ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

Յունաց ներկայ Պատրիարքի գաւառներն ի վեր որչափ որ առ երեսս Յունաց Միաբանութեան և տեղական յունագաւան ժողովրդոց մէջ խաղաղութիւն կը նշմարուէր, բայց պաշտօնական և հանդիսաւոր կերպիւ երկուստէք հաշտութեան և խաղաղութեան պայմաններն վաւերացած և ընդունուած չը լինելով՝ մերթ ընդ մերթ տաքոհութեան ցոյցեր կ'երեւէին ժողովրդեան կողմէն : Ներկայ ամսոյս մէջ Յունաց Պատրիարքն հանդիսաւոր պատարագ մատուցանելէն զինի, ուր միայն ներկայ էր քաղաքացի ժողովուրդն և ոչ եկեւորք կամ ուխտաւորք, Միաբանութեան կողմէն կարգացուեցան հաշտութեան համար պատրաստուած պայմաններն, որոնք յերկրուած էին այնպիսի հնարագէտ ճարտարամտութեամբ, որ պարզամիտ ժողովուրդն խորն չը թափանցելով ընդունած էր գոհութեամբ և յետ աւարտման հանդիսին՝ ուղղակի ի Պատրիարքարան դիմած էր նախաձաշկով եւ ըմպելօք հաշտութեան պայմաններն կնքելու :

Սոյն հանդիսի երկրորդ օրն, որ Կիրակի էր, քաղաքացի ժողովուրդն եկեղեցին երթալով իւր քահանայական գան ևս տարած էր իւր հետ, որպէս